

Gürdal ÇETİNKAYA¹

ATATÜRK VE AYDINLANMA²

Eski çağlardan günümüze gelene dek birçok toplumda yöneten kesim yönetilen kesimin okumasına, sorgulamasına ve düşünmesine izin vermemiştir. Çünkü bu toplumlarda insanlar ne denilirse kayıtsız şartsız kabul etmişler ve başka bir şey düşünememişlerdir. Eğer bu insanlar düşünmeye, sorgulamaya başladıklarında başlarında bulunan yöneticilerin her yaptığını açık bir şekilde görecektir ve yapılan yanlışlara tepki gösterecektir. Fakat bu durum olumlu yönde olmamış ve yönetilen kesim her denileni eksiksiz bir şekilde kabul etmek zorunda kalmıştır.

Mantıklı bir şekilde düşünüldüğünde bu şekilde bir yönetimin daha fazla devam etmesi düşünülemezdi. İnsanların akılları sürekli gelişme eğilimindeydi. Bu gelişme sürekli olmalıydı ve buna öncülük edecek bir grup aydın kesimde aydınlanmanın meşalesini yakmış olacaktı. Bunu gören yöneticiler ise bu durumdan hiç hoşnut olmamışlardı. Kendi otoriteleri ciddi tehdit altındaydı. En kısa süre içerisinde buna bir çare bulunmalıydı. Fakat insanların aklını kullanmasıyla birlikte aydınlanma ateşi denilen ateş oldukça kuvvetli bir şekilde yanıyordu. İnsanlık bu uğurda çok büyük çileler çekmiş çok büyük kayıplar vermiş ve yine çok büyük emekler harcamışlardır.

Bu ateşin yakılmasında Batı öncülük etmiştir ve bu ateş Türk Devrimi'ne ışık tutmuştur. Kemal Arı da yazmış olduğu bu eser ile bu süreci yakından tanıma fırsatı sunmuştur. 18. yüzyıl başlarında insanlığın karanlığa karşı vermiş olduğu savaş 'aydınlanma' sayesinde gerçekleşmiştir. İnsanlık o yüzyıla kadar aslında sürekli sorguluyordu fakat bu sorgulamanın çeşitli sebeplerle önü kesilmiştir. Kemal Arı da Antik Dönemin Akıl Çağının aydınlanma için bir esin kaynağı olduğunu ve Antik Yunan'ın bu konudaki öncülüğüne önemle vurgu yapmaktadır.

Bahsetmiş olduğumuz bu aydınlık edebiyatta, sanatta, felsefede ve bilimde insanoğlu için anlaşılması zor fakat bir o kadar da önemli adımlar atıyor. Yazarımız o döneme ait çeşitli aydınlardan örnekler veriyor ama bunların içinde özellikle Sokrates'ten önemle bahsediyor. Çünkü Sokrates o dönemde sorgulamayı seven, düşünen, tartışan ve hazır bilgilerle yetinmeyip bunları akıl süzgecinden geçiren bir düşünürdür. Sokrates'in bu durumu o dönemdeki

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, gurdal_45@hotmail.com

² Kemal Arı, Atatürk ve Aydınlanma-Düşünsel Temelleri ve Gelişimi, 3.Baskı, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, 2009

yöneticilerin pekte hoşuna gitmemiştir. Sokrates'i gençleri yöneticilere ve Tanrıya karşı kışkırtmakla suçlamışlardır. Sokrates ölümüne giderken bile hiçbir zaman düşüncelerinden asla taviz vermemiş ve öğrencilerinin gözü önünde kendisini zehirleyerek hayatına son vermiştir.

Sokrates'in öğretileri birçok öğrencisi tarafından devam ettirilmiştir. Bunlardan en önemlisi Doğuluların Eflatun olarak isimlendirdikleri 'Platon' dur. Platon'un öncülük ettiği bu düşünce ve akılcı uyanışı bu şekliyle kalmayarak düşünceden somuta doğru bir geçiş süreci yaşamıştır. Yazarımız '*İnsanlık, aklıyla ve aklının oluşturduğu bilimsel verilerle tarihin kaynaklarını aydınlatıyordu. Ta ki gün gelip koyu bir perde bu aydınlığın önüne çekilene dek* (s.66).' sözleriyle Ortaçağ'ın karanlık dünyasını gözler önüne sermektedir. Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde bulunan insanlar Yahudiliğe inanıyorlardı. Yahudiler Hristiyanlar'ın Mesih olarak kabul ettikleri İsa'ya karşı çıkmışlardır. İlk Hristiyanlar ise İsa'da doğaüstü güçler olduğuna inanıyorlardı. Hristiyanlık dininin bir yoksulluk hareketi gibi görülmesi ve yoksul kesimin kendisini bu din sayesinde ifade edebileceği düşüncesi Romalılar tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanıyordu. İsa'nın ölmeden önce inançlarını yayması için görev verdiği on iki kişi birçok zorluğa karşın mücadelesini sürdürüyorlardı. Hristiyanlık dini üç yüz yıllık bir yayılış döneminden sonra Avrupa'da egemen oldu. Kemal Arı '*Süreç içinde, dini farklı yorumlayan ya da katı uygulamalara karşı gelen kavimlerin ya da akımların önünü kesmek amacıyla, katı bir mahkeme düzeni kuruldu* (s.72).' diyerek Engizisyon Mahkemelerinden bahsetmektedir. Mahkemelerde kilise koymuş olduğu yasalarla dinsel dogmalara karşı çıkanlara karşı acımasız bir şekilde işkenceler yapıyordu. Yazarımız eserinde de bu mahkemeler hakkında çeşitli bilgiler veriyor ve aydınlığın önüne çekilen perdelerden söz ediyor.

Aydınlığın önü böylece bir kez daha kesiliyor ve karanlık bir perde aydınlığa engel oluyordu. Aydınlığı zorla yakalayan insanoğlunun bunu kolay kolay kaybetmeye pek de niyeti yoktu. Ne pahasına olursa olsun yeniden aydınlığa kavuşmalıydı. Bir gün gelecek aydınlık kaldığı yerden insanlığı yeniden aydınlatmaya devam edecekti. İnsan aklı ve bilim tüm insanlığa yeniden yol gösteren bir ışık olacaktı.

Bu sefer Arap Yarımadası aydınlığa öncülük ediyordu. İslamiyet'in 'Oku' emri ve Peygamberin "*İlim Çin'de dahi olsa gidip alınız.*" sözleri İslamiyet'in bu akılcılığa nasıl öncü olduğunu bizlere göstermektedir. Arap Yarımadası'nda başlayan İslamiyet hızla yayılma alanını genişletiyordu. İslam ordularında görev yapan araştırmayı ve okumayı seven gençler yaptıkları araştırmalar sonucunda bir takım kitaplarla karşılaştılar. Aslında bu kitaplar Platon'a ve Aristo'ya ait kitaplardı. Bu kitapları okudukça daha o zamana kadar öğrenmedikleri birçok bilgiyi öğrenmiş oldular. Bu sayede Antik Dönem'in akılcı felsefesi bu gençler aracılığı ile gün ışığına çıkmıştı. Böylece İslam Dünyası yeni aydınlanmanın ışığı oluyordu.

Doğu dünyasında yaşanan bu aydınlık dolu gelişmelerin önüne maalesef yine karanlık bir perde çekiliyordu. O dönemde adı duyulmuş olan İmam-ı Gazali '*İçtihat kapısı kapanmıştır*' diyerek akıl yürütmenin ve sorgulamanın günah olduğunu ve bunun aksini yapanların ise cennet ve cehennemi inkâr eden kişiler olduğunu söyleyerek bu kişilerin Tanrıyı tanımayan 'zındıklar' olduklarını belirtiyordu. İmam-ı Gazali ve yandaşları böyle yaparak İslam dininin koymuş olduğu akıl yürütme ve sorgulamayı devre dışı bırakarak kendi kafalarına göre kurallar belirliyorlardı.

İslam dünyasında da hızlı yayılan bu düşünceler Doğu dünyasını yeniden geriye doğru götürüyordu. İbn-i Rüşd ve çağdaşlarının yapmış oldukları çalışmalar sayesinde batı bir

zamanlar kabul etmediği Akıl Çağını yeniden yakalama fırsatını eline geçiriyordu. Bu seferde batı hızla aydınlanırken Doğu dünyası da bir o kadar hızla geriye doğru gidiyordu. Bu durum Anadolu'dan başlayarak ve daha sonra kendisini örnek alan diğer devletlerinde katılımıyla sürecek olan aydınlanma dönemine kadar sürecekti.

Batı dünyası yapmış olduğu bu atılım ile engizisyonun etkisini kırıyordu. İnsan aklı yeniden önem kazanıyordu. 'Rönesans' adı verilen dönemle başlayan yenilikler reformun ilan edilmesine kadar sürecekti. Ayrıca matbaanın bulunmasıyla birlikte öğrenilen yeni bilgiler kendine yayılma alanı buluyordu. Batı aydınlanması artık insan aklını ön planda tutuyor ve bunun sonucunda da iki önemli gelişmeye ev sahipliği yapıyordu. Bunlardan biri Amerikan Bağımsızlık Hareketi diğeri ise Fransız İhtilali'dir. Düşüncenin öne çıktığı bu dönemde dünyevi işler ile dini işlerin birbirinden ayrılması o dönemde önemle üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Tüm bu gelişmelerin sonucunda meydana gelen Sanayi Devrimi ile birlikte sanayileşen devletler kendilerine yeni sömürgeler aramaya başlamışlardı. Sömürgeye açık olan toplumlar ise Doğu bölgesinde yer alıyorlardı.

18. yüzyılda bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti tüm bu olanlara seyirci kalıyordu. Batı'daki gelişmeleri yakından takip edemeyen Osmanlı Devleti bu durumun farkına varamıyor ve geçici çözümlerle kendisini kurtarmaya çalışıyordu. Bu çözümlerde sonuç vermeyince devlet kaçınılmaz olarak kendisini bir çöküş 'ün içinde aniden buluyordu.

Batı dünyasına ayak uyduramayarak yıkılış sürecine giren Osmanlı Devletinin artık yapabileceği bir şey kalmamıştı. Fakat Mustafa Kemal tam bu sırada yıkılışa doğru giden bu devleti önce batılı ve sömürgeci olan güçlerin elinden kurtaracak ardından akıl ve bilimin öncülüğünde karanlıklardan çıkaracaktı. Böylece Mustafa Kemal ardına kadar kapatılan içtihat kapısını da sonuna kadar yeniden açmış oluyordu. Fakat bu aydınlığa çıkışı sağlayacak olan tek şey ise 'Türk Devrimi'ydi.

Yazarımızın kitabında bir devrimin nasıl olacağı yönünde bilgilerde verilmektedir. Türk Devriminin hazırlık aşaması Tanzimat Fermanı ile başlayarak Atatürk'ün Samsun'a çıkışına kadar olan dönemi kapsamaktadır. İhtilal aşamasının ise Samsun'a çıkıştan Cumhuriyet'in ilanına kadar olan dönemi içerdiğini görmekteyiz. Ve son aşama olan üçüncü aşama ise 29 Ekim'den başlanarak günümüze kadar getirilmektedir.

Eserin önemli bir bölümünde Türk Kurtuluş Savaşı'ndan da söz edilmektedir. Bu savaş hem dışarıdaki sömürgeci devletlere karşı hem de içeride saltanat ve halifeye karşı verilmiştir. Mustafa Kemal'in en başından beri Cumhuriyet'i kurmak için uğraştığından fakat o dönemki şartların daha bunun için hazır olmadığından söz edilmektedir. Çünkü o dönemde eğer bu düşünce açıklansaydı Kurtuluş Savaşı'nın hem kaderi hem de seyri baştan aşağıya değişebilirdi. Bunun sonucunda da bu savaş başarısızlıkla sonuçlanabilirdi.

Kemal Arı Atatürk'ün Fransız düşünür olan Jean Jacques Rousseau'dan etkilendiğini belirtmektedir. Her ikisinin de hem benzer hem de farklı yönleri de bu eserde karşılaştırılmaktadır. Ulus egemenliğini amaç edinmiş olan Mustafa Kemal Rousseau'nda dediği gibi bu amacına ihtilal ile ulaşabilecektir. Mustafa Kemal de bu amacına 22 Haziran 1919'da yayınlanan Amasya Genelgesi ile ulaşmıştır. Eserde Mustafa Kemal'in bu süreç içerisinde çektiği sıkıntılar da ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Eserin bir diğer bölümünde ise devrim süreçlerinde halkın öneminden bahsedilmektedir. Devrim sürecinin kalıcı ve etkili olmasının halkın olumlu işleviyle olabileceği

vurgulanmaktadır. Çünkü aydınlanma yolunda halkın desteğini alarak ve halkın rolünün etkin kılınarak başarıya daha kısa sürede ulaşılabileceğinin önemi belirtiliyor.

Yazarımız eserinde Atatürk İlkelerine de değinmiştir. Bu ilkeleri oldukça akıcı ve doğru bir şekilde açıklayan yazarımız bu ilkelere değişik bir pencereden bakmıştır. Bu ilkeleri sıradan, basmakalıp ve herkesin bildiği şekilde değil akademik ve etkileyici bir üslupla okuyucularına sunmuştur.

Kemal Arı eserinde Atatürkçülüğün genel amacının ‘*Türk Ulusunu muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak*’ olduğunu birçok kez belirtmiştir. Atatürkçülüğün çağdaşlaşma ve batılılaşma öğretisi olduğu ve batının aydınlanma ve düşünme biçiminin önemine özellikle vurgu yapılmıştır. Çünkü burada batının taklitçisi değil fakat batının düşünce yapısına uygun hareket ederek ve bunları yaparken de Türk Milletinin ihtiyaçlarını da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Yazarımızın eserinde dikkat çeken noktalardan birisi de Atatürk’ün okuma tutkusudur. Çünkü Mustafa Kemal aydınlığa giden yoldaki şifreleri çok okumak sayesinde bulmuştur. Mustafa Kemal zor savaş şartlarında bile okuma tutkusundan vazgeçmemiş ve sürekli olarak okumaya da vakit ayırmıştır. Mustafa Kemal okuduklarını çevresindeki insanlarla da paylaşmış ve kendi okuduklarından diğer insanların da istifade etmesini sağlamıştır. Yazarımız ayrıca Mustafa Kemal’in yazmış olduğu eserlere de değinmiştir. Özellikle kitap içerisinde ele alınan Mustafa Kemal’in 36 saatte okuduğu ve kendi milletine yapmış olduğu her şeyin hesabının verildiği bir eser olan ‘Nutuk’ da dikkatimizi çekmektedir.

Kemal Arı bu eseriyle aydınlanma yolunda geçmişten günümüze nasıl sıkıntıların çekildiğini hangi aşamalardan geçerek ‘Türk Aydınlanması’na kadar gelinebildiğini bizlere aktarmıştır. Bu eser özellikle yeni yetişen genç neslin elinden bırakmaması gereken bir başucu kitabı niteliğindedir.

TEŞEKKÜR

Yazımın redaksiyon aşamasında vermiş oldukları destekten dolayı Türkçe Öğretmeni HAKAN ÇİLDAN’a ve Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Zeliha Gür’e teşekkürü borç bilirim...